

3.3 ПРОФЕСОР СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ ЯК ІСТОРИК*

Олександр Добржанський

Степан Смаль-Стоцький — відома постать української історії останніх десятиліть XIX — першої половини XX ст. Він був людиною різнобічною, залишив помітний слід у багатьох справах. Невтомною була його праця як громадського діяча, одного з лідерів і творців українського національного відродження на Буковині кінця XIX — початку XX ст. Чимало Смаль-Стоцький зробив як учений-філолог, літературознавець і мовознавець. Не випадково він став академіком-засновником Всеукраїнської академії наук, почесним членом Наукового товариства імені Шевченка та багатьох інших поважних організацій. Майже сорок років свого життя він пов'язав із Чернівецьким університетом.

С. Смаль-Стоцький у 1906 р.

Про С. Смаль-Стоцького є вже чимала література¹. Але його внесок у розвиток історичної науки досі розглядався побіжно, у руслі його мовознавчих та літературознавчих досліджень. Тут він мав чимало напрацювань, частина з яких також не втратила свого значення до наших днів.

С. Смаль-Стоцький народився 9 січня 1859 р. в селянській сім'ї в селі Немилів Кам'янецького (пізніше Радехівського) повіту Галичини. Після навчання у Львівській академічній та німецькій гімназіях, 1878 р. вступив до філософського факультету Чернівецького університету. Великий вплив на нього в цей час справляв його колишній викладач гімназії Ігнатій Онишкевич, який став екстраординарним професором університету в Чернівцях. Під впливом авторитету вчителя Смаль-Стоцький вибрав філологію, хоча, як згадував пізніше, історія його приваблювала ще з гімназійних часів.

¹ Добржанський О., Даниленко В. Академік Степан Смаль-Стоцький. Життя і діяльність. Чернівці-Київ, 1996; Ботушанський В. Степан Смаль-Стоцький — видатний діяч Буковини: штрихи до портрета. Чернівці, 2010; Даниленко В., Даниленко О., Добржанський О. Степан Смаль-Стоцький. «Заслужений перед усією Україною». Київ, 2023.

В університеті Смаль-Стоцький відзначався чималою громадською активністю, очолював студентське товариство «Союз». У цей час з'являються його перші публікації в газетах. В одній з них, у газеті «Діло» за 1880 р., він наголошував на необхідності вивчення й популяризації минулого рідного народу, підкреслював важливе виховне значення історії¹. Про це ж він писав у статті «Образочок духовного розвитку руського народу і його основа», опублікованій в газеті «Буковина» за 1891 р.².

Після завершення навчання в Чернівецькому університеті Смаль-Стоцький готувався стати професором у гімназії. Однак 1883 р. помер його вчитель Ігнатій Онишкевич. Місце професора кафедри української мови і літератури стало вакантним. За таких обставин Смаль-Стоцький подався до Віденського університету, щоб продовжити навчання з метою отримати право викладати в закладі вищої освіти. У Відні слухав лекції видатного славіста професора Ф. Міклошича і під його керівництвом весною 1884 р. захистив докторат на тему «Процес аналогії у словозмінах руської мови» та склав докторантські екзамени (рігоровум). Таким чином він став доктором слов'янської філології.

Після цього за пропозицією Ф. Міклошича влітку 1884 р. Смаль-Стоцький пройшов габілітацію у Віденському університеті. Габілітаційну роботу виконав на тему «Кодекс Ганкенштайна XII ст.». Результатом успішної габілітації стало призначення його приват-доцентом кафедри слов'янської філології Віденського університету.

А вже 22 березня 1885 р. С. Смаль-Стоцького іменовано екстраординарним професором Чернівецького університету. Як бачимо, усі необхідні процедури для того, щоб зайняти кафедру в Чернівецькому університеті, Смаль-Стоцький пройшов за два роки, включно із захистом докторату. Пояснювалося це наявною вакансією, яку потрібно було заповнити якомога швидше. Безперечно, вирішальну роль у цьому відіграв Франц Міклошич.

Виклади в Чернівецькому університеті Смаль-Стоцький розпочав у зимовому семестрі 1885 р. Крім мовознавчих курсів, велика увага приділялася історії української літератури й вивченню історико-літературних джерел. Зокрема, він викладав курси: «Вступ в історію руської літератури», «Новіший період історії руської літератури», «Пояснення літопису Нестора», «Про пояснення староруських пам'ятників», «Про літературний рух буковинської Русі», «Про руські рукописи», «Новий період історії руської літератури: українські письменники», «Читання літопису Київського за хрестоматією Огоновського», «Історія руської літератури XI і XII ст.», «Читання літопису Самовидця і вибраних творів новіших

¹ Смаль-Стоцький С. Листи з Буковини. *Діло*. 1880. Ч. 39, 40.

² Смаль-Стоцький С. Образочок духовного розвитку руського народу і його основа. *Буковина*. 1891. Ч. 10, 11.

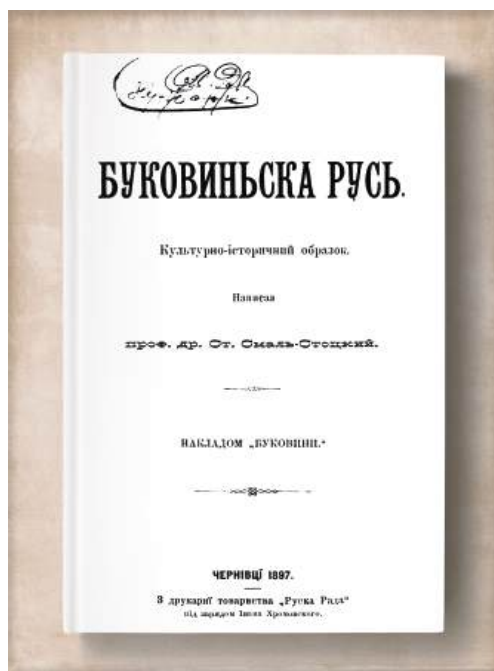
письменників», «Життя і твори Тараса Шевченка» та ін.

Безперечно, ці літературознавчі курси тісно перепліталися з історією України.

У процесі вивчення літературного процесу на Буковині в Смаль-Стоцького зародилася думка написати історію українців краю з давніх часів. Значною мірою цьому сприяло й намагання дати відсіч москвофілам, які друкували чимало статей про історію Буковини, у яких по-своєму трактували етнічну приналежність місцевого русинського населення, а його давню та нову історію тісно переплітали з історією Росії. Характерним прикладом таких публікацій стала книга «Буковина и еи русски жители» Григорія Купчанка¹. Автор, уродженець Буковини, намагався заперечити самотність русинського населення краю і представити його як частину «єдиного русского народа». Смаль-Стоцький та його однодумці О. Попович, Є. Пігуляк, О. Маковей та інші давали жорстку відсіч таким твердженням на сторінках газети «Буковина» й інших періодичних видань. Але цього було явно недостатньо.

Безпосередній задум написати окрему книгу про історію українців Буковини зародився в ученого, як він це сам зазначав, у 1886 р., коли С. Смаль-Стоцький виголосив промову з нагоди 25-річчя літературної діяльності Ю. Федьковича². Ця доповідь, до речі, мала програмне значення. У ній Смаль-Стоцький зупинився на головних ідеях творчості буковинського соловія і наголосив на історичному значенні доробку письменника для формування національної свідомості українців Буковини, розвитку українського національного руху.

З 1886 р. Смаль-Стоцький наполегливо збирав матеріали про суспільно-політичне та культурне життя краю XVII–XIX ст. У 1894 р. львівський

Титул книги С. Смаль-Стоцького
«Буковинська Русь»

¹ Купчанко Г. Буковина и еи русски жители. Вѣдень, 1895; Купчанко Г. Хто мы. Памятная книжечка для русского народа. Вѣдень, 1888.

² Смаль-Стоцький С. Відчит в річницю 25-літньої діяльності Осипа Федьковича. Діло. 1886. Ч. 76, 77.

журнал «Правда» опублікував його ґрунтовні розвідки «Наука рускої мови в школах середніх на Буковині» та «Літературне товариство «Руска Бесіда». 25 років»¹. Обидві статті з невеликими змінами стали окремими розділами книги.

У середині 90-х років робота над дослідженням продовжувалась. Газета «Буковина» у числах 126–149, 277–285, 287–288 за 1897 рік опублікувала декілька розділів книги С. Смаль-Стоцького, яку він назвав «Буковинська Русь»². Цим ще раз підкреслювалося, що автор прагне показати передусім історію русинів (українців) краю.

Власне у 1897 р. книга С. Смаль-Стоцького була готова. Але вчений не спішив з її публікацією, бо готував до видання надзвичайно цінний збірник документів *Nationale und Kirchliche Bestrebungen der Rumänen in der Bukowina 1848–1865 von Bischof Hakmann in einem Sendschreiben dargestellt*³ («Національні та церковні прагнення румунів на Буковині 1848–1865 рр., описані в посланні єпископа Гакмана»). Цей збірник документально підтверджував написане С. Смаль-Стоцьким у «Буковинській Русі» про розвиток міжетнічних взаємин в краї, зокрема в православній церкві. Не випадково дослідник називав його додатковим XII розділом книги. Учений вирішив опублікувати «Буковинську Русь» і названий збірник документів разом ще й тому, що ці книги мали неабияке політичне значення й потребували аргументованого документального підтвердження, упереджуючи можливі перекручення з боку ідейних опонентів.

Буковинська Русь побачила світ наприкінці 1899 р., але на титулі було вказано 1897 р. Вона стала першою історичною працею, яка простежувала минуле українців Буковини з часів Галицько-Волинського князівства і до другої половини XIX ст. Тут важливо наголосити, що Смаль-Стоцький розглядав русинів Буковини винятково як українців, на відміну від усіх попередніх авторів-москвофілів, які називали русинське населення Буковини частиною «єдиного русского народа». С. Смаль-Стоцький аргументовано наголошував, що українці – автохтонне населення Буковини й проживали тут від давніх давен.

У книзі можна виділити декілька важливих сюжетних ліній, які пов'язані головною метою – показати суспільно-політичний і національно-культурний

¹ Смаль-Стоцький С. Наука рускої мови в школах середніх на Буковині. *Правда*. 1894. Т. XXI. С. 303–312; 366–375; 436–446.; Смаль-Стоцький С. Літературне товариство «Руська Бесіда». 25 років. *Правда*. 1894. Т. XXII. С. 523–542; 587–606.

² Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь. *Буковина*. 1897. Ч. 126–149, 277–285, 287–288.

³ *Nationale und Kirchliche Bestrebungen der Rumänen in der Bukowina 1848–1865 von Bischof Hakmann in einem Sendschreiben dargestellt*. Czernowitz, 1899 (Упорядкував та підготував до друку С. Смаль-Стоцький).

розвиток українців Буковини, ріст національної свідомості протягом XIX ст., зародження й розвиток організованого національного руху.

Окремий розділ у книзі присвячено приєднанню Буковини до Австрії. Автор загалом позитивно оцінював це явище, виходячи з інтересів єдності українського народу. Він писав: «Вже самі тоті два факти: прилучення до Австрії і духова зав'язь з галицкою (і угорською), і через ню, а в новіших часах также безпосередно, і з українською Русею були запорукою лучшої будучности буковинської Руси»¹.

Ґрунтовно в книзі досліджено зародження й розвиток початкової та середньої освіти на Буковині, з особливим акцентуванням уваги на історії українського шкільництва. Автор виділив окремо початки шкільництва в 1775–1786 рр., особливості розвитку початкової освіти в 1786–1868 роки, зміни в освіті, які настали після прийняття закону про освіту 1869 року, розвиток середньої освіти. У книзі проаналізовано умови розвитку шкіл, існуючі шкільні підручники, суспільні погляди учителів, методи навчання. Значну увагу приділено вивченню української мови в середніх навчальних закладах.

Цікавим є розділ про зародження української літератури в краї. У ньому автор небезпідставно наголошував, що нова українська література на Буковині бере початок з творчості Ю. Федьковича, а попередні автори, як-от Ферлеєвич, Продан, не могли збудити народного інтересу, бо писали свої твори малозрозумілою сумішшю церковнослов'янської, російської, польської мов. Смаль-Стоцький наголошував: «Яка пропасть між «одами» і «поемами» Василя Продана і Коморошана — а піснями Федьковича! Одно чуже, зовсім чуже — друге своє рідне»².

С. Смаль-Стоцький у 1910 р.

¹ Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь. Чернівці, 1897. С. 14.

² Там само. С. 93.

Чималий інтерес становлять дослідження про революцію 1848–1849 рр. на Буковині, політику єпископа Є. Гакмана в церковному питанні, виникнення і розвиток перших українських національно-культурних і молодіжних товариств, їх боротьбу за покращення політичного й національного становища українців. Написані вони на багатому документальному матеріалі, який у переважній більшості не зберігся до наших днів.

Поява «Буковинської Русі» викликала значний резонанс у пресі. Москвофільські й румунські видання сприйняли книгу вороже, але нічого заперечити не могли, адже документальні матеріали не викликали жодного сумніву. Високу оцінку «Буковинській Русі» дав І. Франко. У Літературно-науковому віснику за 1900 р. він вмістив хоча й невелику, але дуже змістовну замітку. Іван Якович зазначав: «...праця проф. Стоцького писана живо, гарячо; він оглядає історію справи, до якої прилип усією душею, справи любої і дорогої йому. Він остро судить усіх тих, хто по його думці шкодив тій справі, але при тім оком об'єктивного ученого з поза деталей і особистих інтересів уміє добачувати все одно, головне: елементарний зріст сили, освіти і свідомости руского народа. З сего погляду книжка професора Стоцького впливає на нас, як подув свіжого вітру в спеку: вона освіжує, додає сили»¹. Разом із тим І. Франко зробив деякі зауваження, наприклад про відсутність інформації щодо подальшого розвитку літературного процесу на Буковині тощо. С. Смаль-Стоцький і сам добре розумів незавершеність книги. Він зауважував у заключному розділі «Буковинської Русі»: «Я вповні й свідомий, що сей образок ще не викінчений... треба-б ще розібрати літературну працю буковинців від 60-х років (Федькович, Воробкевич і т. д.), показати вплив університету на духовне житє буковинської Руси, представити новіші єї організації і заходи на ниві просвітній, економічній, політичній і культурній взагалі...»². Учений планував продовжити роботу над історією національно-культурного та суспільного життя українців Буковини. На жаль, ці задуми не було здійснено.

Книга С. Смаль-Стоцького поширювалася товариством «Руська Бесіда». На початку ХХ ст. не було, мабуть, сільської читальні на Буковині, яка б не мала книги «Буковинська Русь». Кожен інтелігентний українець обов'язково мав це дослідження у своїй бібліотеці.

Пізніше кілька разів порушувалося питання про перевидання праці С. Смаль-Стоцького. Ці пропозиції були реалізовані вже в часи незалежної України на сторінках журналу «Зелена Буковина»³.

¹ Франко І. Буковинська Русь. Літературно-науковий вісник. 1900. Кн. 9. С. 151.

² Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь. Чернівці, 1897. С. 291–292.

³ Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь. Зелена Буковина. 1996. № 3–4, 1997. № 1. С. 19–153.

Чимало робив Смаль-Стоцький для популяризації історичних знань. Він був одним з ініціаторів заснування в Чернівцях Українського історичного товариства, обраний заступником голови, а з 1910 р. деякий час очолював це товариство. На засіданнях товариства С. Смаль-Стоцький декілька разів виступав із доповідями, у яких торкався питань історії українців Буковини.

Значну увагу Смаль-Стоцький приділяв боротьбі з поширенням москвофільства на західноукраїнських землях, осмисленню причин появи цього руху, його історичних коренів та особливостей розвитку. Одна з найвідоміших статей на цю тему – «Граф Бобринський і австрійські русини»¹ 1912 р. У ній С. Смаль-Стоцький переконливо доводив, що активізація москвофільського руху на західноукраїнських землях на початку другого десятиліття XX ст. безпосередньо інспірована Росією і такими її діячами, як депутат державної думи В. Бобринський. Для цієї підривної діяльності імперія витрачала чималі суми грошей.

Після початку Першої світової війни Степан Йосипович уже не мав змоги повернутися до рідного міста, але формально рахувався професором Чернівецького університету до 1918 р.

У повоєнний період поважний професор перебував в еміграції в Чехословаччині. На підставі власних спогадів він написав у цей час розвідку «Як будився зі сну український народ на Буковині?»². У цій праці було коротко описано найважливіші здобутки українського національного руху на Буковині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Проживаючи в Празі, С. Смаль-Стоцький викладав в Українському вільному університеті. Був членом ряду наукових установ, у тому числі Українського історико-філологічного товариства. Воно виникло в травні 1923 р. й ставило перед собою завдання заслуховувати реферати з окремих проблем філології, літературознавства, історії, їх всебічне обговорення, публікацію найкращих із них. Тобто товариство прагнуло постійно тримати руку на пульсі найважливіших наукових проблем і стимулювати нові пошуки. С. Смаль-Стоцький став дійсним членом товариства 13 червня 1923 р.³. У 20–30-х роках ним прочитано на його засіданнях 25 рефератів, які незмінно здобували велику популярність і не раз викликали бурхливі дискусії.

З історичних проблем у 20–30-х роках С. Смаль-Стоцького найбільше цікавили давні часи в історії України, становлення українців як окремого народу. Безперечно, ця історична тема була близька С. Смаль-Стоцькому

¹ Smal-Stockyj S. Graf Bobrinskij und die österreichischen Ruthenen. *Ukrainische Rundschau*. 1912. Nr. 2–3. S. 38–48.

² Смаль-Стоцький С. Як будився зі сну український народ на Буковині? *Ювілейний календар Товариства «Просвіта» на рік 1928*. Львів, 1927. С. 62–68.

³ Протоколи засідань Українського Історико-Філологічного товариства в Празі за перший рік (1923–1924). *Праці Українського Історико-Філологічного Товариства у Празі*. Прага. 1926. Т. 1. С. 194.

у зв'язку з його філологічними пошуками та боротьбою проти концепції «праруської» мови. 1928 р. в часописі «Україна» виходить його стаття «Східні слов'яни», що була розлогою критикою праці чеського історика Л. Нідерле «Походження і початки східних слов'ян». Із приводу цієї статті С. Смаль-Стоцький писав до М. Грушевського 6 жовтня 1927 р.: «Високоповажний Товаришу М. Грушевський. Посилаю Вам не так критику, як радше студію з приводу книжки Нідерлього. Маю надію, що Вона Вас вдоволить. Українська наука має обов'язок сказати своє рішуче слово в справі східних слов'ян. Досі рішались ці питання майже без нас»¹.

У цій статті С. Смаль-Стоцький зупинився на проблемі території найдавнішого проживання слов'янських племен і відстоював точку зору, що слов'яни ще в I та II ст. н. е. проживали як один народ між Віслою на заході та Дніпром на сході, на півночі межували з фінськими племенами, а на півдні доходили до Дністра й Прута. Особливо різко він заперечував проти якихось «центрів», «колисок» розселення західних, південних і східних слов'ян. Критикуючи твердження Л. Нідерле про наявність якоїсь «колиски» східних слов'ян на середньому Дніпрі, він писав: «Словини новгородські, Радимичі і Вятичі, Кривичі та й Дреговичі середнього Дніпра ані не бачили і в тій колисці ніколи не лежали і звідти в свої нові оселі не розходилися... Так само і Бужани, і Волиняни, і Дуліби, і Тиверці не вилігувалися в колисці над Дніпром. Якоїсь єдності і спільності східних Слов'ян з одним якимсь центром не бачимо навіть ще далеко пізніше, а не то в цих давніх часах»².

С. Смаль-Стоцький робив висновок, що думка про центри розселення слов'ян має свій корінь в об'єднавчій ідеології XIX і XX ст. і нічим не підкріплена. Тут же він іще раз наголошував, що й «праруської» мови як виразника такої єдності також не було. Про це він також писав у своїх роботах цього часу «Розвиток поглядів на сем'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення»³, «Українська мова. Її початки, розвиток та характеристичні її прикмети»⁴, «Питання про східнослов'янську правому»⁵.

Восени 1930 р. з ініціативи С. Смаль-Стоцького Українське історично-філологічне товариство в Празі провело велику дискусію з приводу статті М. Кордуби «Найважливіший момент в історії України», вміщеної в шостій

¹ Листи С. Смаль-Стоцького до М. Грушевського. Центральний державний історичний Архів України в Києві. Ф. 1235 (Грушевські). Оп. 1. Спр. 754. арк. 17.

² Смаль-Стоцький С. Східні слов'яни (з приводу книжки L.Niederle Puvod a pocatky Slovanu vzhodnich. V Praze 1924–1925). Україна. 1928. Кн. 3. С. 21.

³ Смаль-Стоцький С. Розвиток поглядів на сем'ю слов'янських мов і їх взаємне споріднення. Прага, 1927.

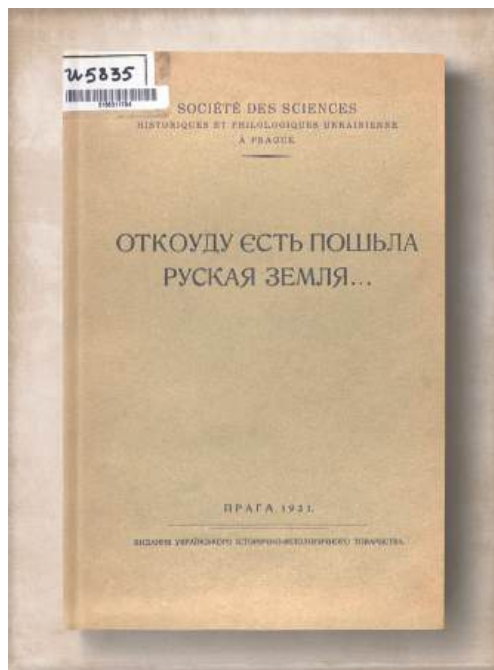
⁴ Смаль-Стоцький С. Українська мова. Її початки, розвиток та характеристичні її прикмети. Дзвони. 1933. № 3. С. 128–134; № 4. С. 180–185.

⁵ Смаль-Стоцький С. Питання про східнослов'янську правому. Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 1937. Т. 155. С. 1–5.

книзі «Літературно-наукового вісника» за цей рік. У ній обґрунтовувалася думка, що «за найважливіший момент в історії України треба признати той, котрий спонукав населення теперішніх українських земель згуртуватися в окрему етнічну групу, котрий отже дав товчок до утворення окремої української нації. Таким моментом вважаємо, — писав М. Кордуба, — відорвання північно-західних руських територій від зв'язку з іншими руськими землями і об'єднання їх в Литовській державі в другій половині XIV ст.»¹

Із цього питання товариство збиралося двічі: 11 й 18 листопада 1930 р. Головним доповідачем виступив

С. Смаль-Стоцький². Він гостро критикував позицію М. Кордуби й послідовно відстоював тезу, що окрема українська нація (народ) мала місце вже в Київській Русі й ця держава була українською. Смаль-Стоцький зауважував про цю державу: «На протязі кількох віків витворила вона у себе спільне політичне, духове і культурне життя, витворила дійсно те, що ми сьогодні назвали б руською цебто українською нацією з почуттям спільности і єдности, що об'єднувала все, що можна б по теперішньому назвати українським народом, маючи на умі, що народ це не тільки таке населення землі, що прикупі живе, але що і разом, спільно діє, має спільну мову і спільну долю. Таким народом був безперечно народ київської Руси»³. Що ж до росіян, то Смаль-Стоцький наголошував, що великоросійська нація утворилася пізніше — у XIII–XV ст. зі змішання елементів слов'янських і фінських. Про це ж він написав у статті «Найважливіший момент в історії України»⁴.

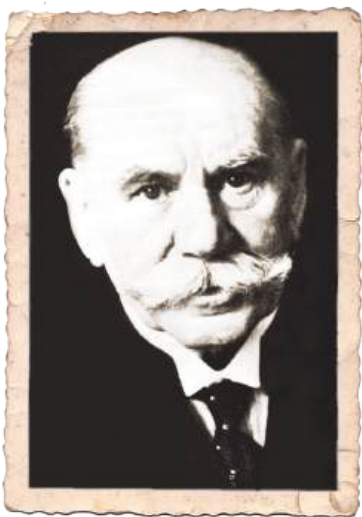
**Титул матеріалів дискусії
про початки українського народу**

¹ Кордуба М. Найважливіший момент в історії України. *Літературно-науковий вісник*. 1930. Кн. 6. С. 540.

² Откуда есть пошла руская земля... Прага, 1931. С. 1–7.

³ Там само. С. 3.

⁴ Смаль-Стоцький С. Найважливіший момент в історії України. *Літературно-науковий вісник*. 1931. Кн. 9. С. 786–805.

С. Смаль-Стоцький у 30-х роках ХХ ст.

У дискусії також брали участь доктори С. Наріжний, П. Феденко, К. Чехович, професори М. Славінський, С. Шелухин, В. Сімович і В. Щербаківський. Більшість виступаючих підтримали позицію С. Смаль-Стоцького й доповнили її значною аргументацією. Відповідь М. Кордуби на сторінках газети «Діло» не прояснила ситуації¹. К. Чехович наприкінці дискусії зауважив: «... усі основні тези д-ра Кордуби, висказані в обох статтях, оцінюємо з наукового боку, як помилкові, а крім цього з українського національного становища вважаємо їх за шкідливі, бо вони заганняють нас у сферу ворожої нам ідеології,

а українську науку тримають на ступні неплідного епігонства»².

Звіт про цю дискусію, за постановою загальних зборів товариства, видано літографічним способом окремою брошурою під заголовком «Откуда есть пошла Руская земля»³. Ця публікація, як і сама дискусія, викликала широкий відгук у літературі й навіть полеміку в пресі. Тільки протягом 1930 р. — на початку 1931 р. з'явилася 21 публікація в журналах і газетах Львова, Перемишля, Праги. Відомий український історик О. Прицак згадував, що ще в 1937 р. дискусія тривала на сторінках львівської преси. Щодо суті самого обговорення він писав: «На жаль, дискусія велася в стилі догматичних спорів, без вияснення спільного знаменника (подання дефініції, що таке нація) і не перконала проф. Кордубу в тім, що його теза неправдива»⁴. Справді, дискутуючі сторони за таких умов не могли прийти до якоїсь спільної точки зору. Та обговорення цього питання було, безумовно, продуктивним, бо привернуло увагу широкого загалу вчених і всіх, кому не байдужою була історія початків українського народу. Якщо ж урахувати, що слово «нація» С. Смаль-Стоцький розумів у якнайширшому тлумаченні, тобто як народ узагалі, то можна з упевненістю сказати, що він був ближчим до істини.

У 2023 р. науковий журнал «Україна модерна» зібрав переважну більшість виступів учасників дискусії, включивши також продовження наукових

¹ Кордуба М. *Діло*. 1930. 26 грудня.

² Откуда есть пошла руская земля... Прага, 1931. С. 30.

³ Там само. 30 с.

⁴ Прицак О. *Історіософія та історіографія Михайла Грушевського*. Київ—Кембридж, 1991. С. 70.

суперечок із названої проблеми в окупованому Львові в роки Другої світової війни. Ф. Сисин у передмові до видання написав: «Ми з моїм колегою Ярославом Грицаком вважаємо, що ця дискусія має особливе значення в час, коли навіть саме існування української нації чи її право на власну історію стало частиною агресивної війни Путіна та Росії проти України»¹.

Наприкінці 20-х і в 30-х роках ХХ ст. С. Смаль-Стоцький докладав чимало зусиль для збереження пам'яток української історії ХІХ–ХХ ст. Він був членом товариства «Музей визвольної боротьби України», який ставив за мету зібрати й зберегти письмові документи, свідчення очевидців, кіно- й фотоматеріали, твори мистецтва, матеріальні пам'ятки про визвольні змагання українського народу, боротьбу за державність, становлення національної свідомості.

У 1935 р. С. Смаль-Стоцький очолив це товариство. Він сприяв придбанню окремого приміщення для музею, регулярному поповненню його колекції важливими артефактами. На потреби музею вчений пожертвував більшу частину своєї бібліотеки (близько 3 тис. томів), чимало документів зі свого архіву (листи, грамоти почесного членства тощо). Його було обрано почесним членом цього товариства.

Помер С. Смаль-Стоцький на 79-му році життя 17 серпня 1938 р. в Празі. Похований, згідно із заповітом, біля дружини в Кракові.

За обсягами історичні напрацювання С. Смаль-Стоцького значно поступають доробкові в галузі мовознавства та літературознавства. Але вони мають особливу значущість, бо вчений вибирав саме знакові, вагомі теми для досліджень в галузі історії і цим зробив суттєвий внесок у збагачення окремих проблем української історіографії.

**Титул монографії про життя і творчість
С. Смаль-Стоцького**

¹ Сисин Ф. Дискусії про витоки української нації у 1930–40-х роках. *Дискусія 1930–1940-х років про походження української нації*. Електронне видання. С. 5. URL: <https://uamoderna.com/wp-content/uploads/2023/12/dyskusiya-1930-1940-h-rokiv-pro-pohodzhennya-ukrayinskoyi-naciyi.pdf>.